

Dan odraslosti.

Dva vidika zgodovinske pozabe na Slovenskem

Oskar Mulej

Pred kratkim, 29. oktobra, je Slovenija beležila zelo pomembno obletnico, ki pa je – tako kot še vsako leto – šla mimo skoraj popolnoma neopažena. Tega dne pred 84. leti je bila na veliki narodni manifestaciji na Kongresnem trgu v Ljubljani razglašena odcepitev Slovenskih dežel od avstrijske monarhije. Z izdvojitvijo iz šeststoletnega okvira habsburških dednih dežel je Slovenija prvič v zgodovini postala državnopravni pojem in državna enota v okviru konfederalne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Dva dneva zatem je bila imenovana tudi slovenska Narodna vlada, prva v zgodovini. Kako to, da je ta, za narodno zgodovino tako pomemben datum, prav vsako leto znova in znova prezrt? Kje se skrivajo razlogi za žalostno dejstvo, da je v javnih občilih omenjen kvečjemu v rubrikah vrste »Zgodilo se je na ta dan« skupaj, denimo z obletnico dne, ko je z Revozovega tekočega traku prišla prva katrca?

V splošnem bi slovenski družbeni stvarnosti težko pripisali zaznamovanost z odsotnostjo komemoracij in proslav, vezanih na določene zgodovinske datume. Ne glede na mestoma dokaj vztrajne politične razprtije glede njihove vsebine, se vsako leto zvrsti običajna serija tovrstnih obeleževanj. Če se omejimo na takšne, ki se nanašajo na bližnjo preteklost, smo poleg obveznih vsakoletnih proslav dneva državnosti ter manifestacij ob 27. aprilu lahko vsako leto priča še mnogim manjšim ali niti ne toliko manjšim shodom, pohodom in ostalim podobnim dogodkom, namenjenim negovanju nacionalnega spomina. Tako kot že omenjena dan državnosti ter dan upora proti okupatorju, se tudi te komemoracije povečini navezujejo na dogodke povezane bodisi s slovensko osamosvojitvijo bodisi z narodnoosvobodilnim bojem oziroma drugo svetovno vojno. Nekateri izmed teh dogodkov, še zlasti ko gre za uradne praznike, organizira ali vsaj podpira država, pri drugih ključno vlogo igrajo lokalne skupnosti, spet tretji se dogodijo v režiji različnih društev ter drugih civilnodružbenih asociacij ali pa celo povsem »spontano« in neformalno. V zadnjih nekaj letih smo tako nenazadnje lahko zapazili tudi razmeroma

množičen pojav neuradnih in »spontanih« praznovanj 25. maja, nekdanjega dneva mladosti. Ne glede na njihov prvenstveno veseljaško-maškaradni značaj, ki jih – poleg same neuradnosti – v marsičem razlikuje od prej omenjenih »resnejših« proslav, so za ta zapis relevantna tudi ta praznovanja. Vsem razlikam navkljub gre tudi pri dnevu mladosti za organiziran ritual, čigar željeni učinek je vzbuditev občutka skupinske povezanosti ob osredinjenju in nanašanju na določeno »skupno« preteklo stvarnost. Gre za jasen poskus vzbujanja nostalgčnih čustev ob ustvarjanju idealiziranih podob določene preteklosti, kar vse služi graditvi kolektivnega spomina, utemeljenega na izročilih »ljudske revolucije«, »samoupravnega socializma« ter »bratstva in enotnosti«.

Prevlada NOB-ja v nacionalnem spominu

»Neumrlim« kot tudi na novo ustvarjenim izročilom ljudske revolucije bo nekaj prostora še posvečeno kasneje, poprej pa se vrnimo k splošni temi zgodovinskega obeleževanja ter popolni odsotnosti 29. oktobra 1918 v tem pogledu. Ta dokaj kričeč primer diskriminatorne selektivnosti slovenskega narodnega spomina namreč jasno razodeva tudi dve širši razsežnosti. Prva, najbolj očitna, je tako rekoč popolna prevlada obdobja po letu 1941 v javnem spominu. Druga, iz te izhajajoča, pa je zgodovinska pozaba obdobja pred tem, še zlasti tistega med leti 1918 do 1941.

Ozrmo se le po imenih ulic slovenskih mest! V marsikaterem izmed njih glavno ulico še vedno krasi ime maršala Tita, nekatera pa se lahko pohvalijo celo z njegovim spomenikom. Prestolnica Ljubljana bi, če tega ne bi preprečile »sile reakcije« v ustavnem sodišču, celo skorajda bila deležna blagoslova nove Titove ceste. No, Ljubljana pa ima kljub temu Kardeljevo ploščad, kot tudi spomenike posvečene »ljudski revoluciji«. Nadalje lahko v vsakem malo večjem kraju opazimo celo množico skromnejših ulic – ter osnovnih šol – poimenovanih po osebnostih, povezanih z narodnoosvobodilnim bojem. Če odmislimo neznansko številčnost narodnih herojev, ki kaže na to, da mora v slovenski Valhali bržkone vladati neznosna gneča, kot tudi vprašljivo herojskost nekaterih

izmed njih, in če hkrati ljudem, ki so, tvegajoč svoja življenja v protiokupatorskem boju, priznamo upravičenost do »svoje« ulice, je še vedno samo razmerje med ulicami imenovanimi po udeležencih NOB ter onimi, ki nosijo denimo imena pesnikov in pisateljev nenavadno v korist prvih.

Če že literati, »sol slovenskega naroda«, v simbolni krajini marsikje na Slovenskem zasedajo manj vidno mesto od NOB, kako je potlej šele s politiki? Ko se človek napoti k iskanju uličnih imen, spomenikov in drugih obeležij, ki bi se nanašale na slovenske politične osebnosti pred letom 1941, se zgodovinska pozaba pokaže v vsej svoji »veličini«. V slovenski prestolnici, ki je šele pred kratkim dobila nazaj svojo Bleiweisovo cesto, je tako zaman iskati cesto, ulico ali trg, imenovan, denimo po Lovru Tomanu. Pa čeprav so zaradi tega narodnega buditelja in državnozborskega poslanca v 60. letih 19. stoletja njegovi nemški politični nasprotniki deželo Kranjsko imenovali kar *Tomanien*. Ravno tako Ljubljana nima Winklerjeve, Šukljetove ali Šušteršičeve ulice. Še slabše je, ko se premaknemo v času naprej, v obdobje med obema vojnama. Tam je moč uzreti zgolj zevajočo praznino.

Predsednik prve slovenske narodne vlade Josip vitez Pogačnik tako, denimo nima svoje ulice, ravno tako kot jih nimajo Gregor Žerjav, Albert Kramer, Ivan Pucelj ali Anton Korošec. Slednji je 30. maja 1917 v dunajskem parlamentu prebral besedilo Majniške deklaracije, bil predsednik Narodnega vijeća Države Slovencev, Hrvatov in Srbov, minister v večih jugoslovanskih vladah ter prvi (in zadnji) nesrbski jugoslovanski ministrski predsednik pred drugo svetovno vojno, kot tudi voditelj daleč najmočnejše slovenske politične stranke med obema vojnama. Vse to Antona Korošca nedvomno opredeljuje za največjega slovenskega politika v prvi Jugoslaviji, zelo verjetno pa tudi v celem 20. stoletju, kar pa, kot kaže, ni dovolj za počastitev z uličnim poimenovanjem. Ne v Ljubljani in ne v Sloveniji. Lahko je razumeti, zakaj je bila skromna ulica, imenovana v Koroščevo čast po njegovi smrti leta 1940, po komunističnem prevzemu oblasti hitro preimenovana. Malo težje je razumeti, zakaj se danes, več kot 20 let po koncu komunistične diktature, slovenska prestolnica še vedno ne more pohvaliti z Avenijo, ali vsaj Ulico Dr. Antona Korošca.

Pozaba medvojnega obdobja

Kaj torej razodeva slovenska simbolna krajina, zaznamovana na eni strani z nepregledno množico obeležij NOB, vključujoč mnoge še vedno prisotne izrazito revolucionarne motive, na

drugi pa z dokaj skromno prisotnostjo spomenikov zgodnejšim obdobjem ob hkratni popolni odsotnosti nanašanja na obdobje prve Jugoslavije? Vtis, kakršnega dobi nepoučen opazovalec, je, da so Slovenci kot narod stopili na zgodovinski oder šele z narodnoosvobodilnim bojem in da pred tem, vsaj v političnem oziru, ni bilo ničesar omembe vrednega. Razen seveda ječanja pod jarmi »ječe narodov« Avstrije, za njo pa »zaostale«, »polkolonialne« in »velikosrbske« Kraljevine Jugoslavije. Gre za splošno amnezijo slovenske nacionalne zgodovine pred letom 1941, kot tudi zelo selektivno spominanje časa po tem letu, pri čemer ulice in spomeniki še zdaleč niso edini odraz zamegljenega zgodovinskega spomina. Pomnim, denimo, anketo izpred kakih deset let, v kateri so ljudje ocenjevali posamezna desetletja 20. stoletja, zančeni s 30. leti, glede na »stopnjo svobode«. Petdeseta leta so v »nesvobodnosti« (štirideseta so bila iz ankete izpuščena) dosegla nezavidljivo drugo mesto, medtem ko je večina vprašancev na prvo mesto postavilo trideseta. Nadaljnji komentar ne bi *smel* biti potreben. Ne bi smel, a zdi se, da je vsemu obsežnemu delu proučevalcev zgodovine v zadnjih dvajsetih letih navkljub, v slovenski javnosti še vedno trdno zakoreninjena enostranska in popačena podoba predvojnega časa kot »temnega«, kontrastirana s »svetlo« sliko povojne dobe. Slednja je sicer v zadnjih desetletjih zadobila kar nekaj črnih madežev, a vseeno kar trdovratno vztraja. O revolucionarnem terorju med vojno in po njej, množičnih pobojih, trdih letih povojne represije, montiranih procesih, nepravem stanju, cenzuri, privilegijih režimske elite in »kastni« delitvi, ki je veljala celo za mrtve, se navsezadnje zadnjih trideset let kar dosti govori. Na delu mora torej biti nek dejavnik, ki ne glede na javno vedenje o omenjenih rečeh, poraja nejevernost ali brezbržnost do neizmerne gorja, ki ga je mnogokomu povzročil slovenski komunistični projekt. Češ, »zločini« – pogosto po birokratsko-cinično imenovani preprosto »napake« ali »nepravilnosti« – so se resda dogajali toda dobre plati socializma in »neznanski napredek« po drugi svetovni vojni vseeno »prevagajo«.

Tudi če bi bila, ne glede na vse, kar nam je znano o temnih plateg prejšnjega režima, takšna drža moralno legitimna, je vseeno neustrezna. To pa preprosto zato, ker – sloneč na enostransko idealiziranih podobah s pogosto primesjo močnega emocionalnega naboja – v marsičem ne ustreza dejstvu. Utemeljena je namreč ravno v tej isti zgodovinski pozabi, katere bistvene poteze se trudi očrtati pričujoči prispevek. Ne le, da priznavanje morebitnih pozitivnih plati obdobja socializma

samo po sebi ne more upravičiti črnega slikanja oziroma pozabe poprejšnjih dob. Sam način in vsebina takšnega odobravajočega obravnavanja tega časa, kakršen prevladuje v našem prostoru, je v veliki meri pogojen z ignoriranjem in/ali nepoznavanjem zgodnejše zgodovine. Konec letošnjega novembra so se v Ljubljani denimo odvile demonstracije sindikatov, na katerih je bilo moč videti celo paletu simbolov, povezanih s prejšnjim režimom. Pri tem se poraja vprašanje, koliko udeležencev se je zavedalo, da prav te »delavske pravice«, v bran katerim naj bi demonstrirali, večinoma koreninijo v »kapitalistični« predvojni dobi in ne v socialistični. Obvezno pokojninsko, zdravstveno in socialno zavarovanje za delavce ter kolektivne pogodbe so vse institucije, ki so bile pri nas prvič uvedene v času Kraljevine Jugoslavije. Množica tedaj osnovanih zadrug, zlasti stanovanjskih, pa priča tudi o tem, da so Slovenci v tistem času, za razliko od današnjega, dobro razumeli pomen »samopomoči«.

Nostalgija po čem?

Družbeni pojav, ki se v javnem govoru največkrat označuje z besedo »jugonostalgija« in ki se v zadnjih letih tako jasno izraža v, denimo, že omenjenih recikliranih praznovanjih dneva mladosti, tako kaže na nereflektirano, nekritično, predvsem pa že v osnovi pomanjkljivo informirano pristopanje k preteklosti. Ni pogojen samo z momentom zamolčanega ter z zgodovinsko nevednostjo glede izvora, nastanka in razvoja socialistične Jugoslavije. Tudi ni zgolj posledica brezbrčnosti do revolucionarnega in državnega terorja ter alarmantno visoke mere pomanjkanja empatije do njegovih žrtev (in neobčutljivosti do nasilja nasploh, ne glede na vršilca). Ne, »jugonostalgija« oziroma, ustrežneje, »nostalgija za socializmom« je ravno toliko, če ne še bolj, izraz nepoznavanja in popačenih predstav obdobja, ki so socializmu predhodila. K temu je treba dodati še, da mnogo znakov kaže na to, da v resnici ne gre za nostalgijo za socializmom kot takšnim oziroma celotnim obdobjem med leti 1945 in 1990. Zdi se, da je njen predmet moč locirati v relativno kratkem obdobju socializma, ko sta se po mnenju mnogih »cedila med in mleko«. Četudi je morda pregrobo reči, da gre preprosto za sedemdeseta leta 20. stoletja, pa bi nedvomno težko našli mnogo ljudi, ki bi s posebnim žarom pogrešali čas pred letom 1960.

Tudi obravnavanje sedemdesetih let kot »zlate dobe« ni neproblematično. Najmanj, kar mu lahko očitamo je visoka stopnja selektivnosti spominjanja. Dovolj je odpreti knjigo o

Ljubljani iz tega časa, pa bomo uzrli razpadajoče hišne fasade, ki so zaznamovale središče slovenske prestolnice v tem »obdobju visokega standarda«, ali pa se preprosto spomniti, kako je bilo nekoč na delikatesnem pultu običajne trgovine prositi za »10 dek sira« – in jih tudi dobiti brez nadaljnjih vprašanj prodajalca, katero vrsta »sira« pravzaprav želimo ... Marsikdo bi na to odvrnil v smislu: »res smo bili revni, a bili smo tudi enaki. Poleg tega je bilo za razliko od danes stanovanj in služb za vse.« Če zanemarimo, da se je relativno visok standard življenja napajal na tujih kreditih in bil dolgoročno nevdzdržen, kar se je jasno pokazalo v osemdesetih letih, je moč takšne trditve tudi neposredno zavrtniti. Prebivalci SR Slovenije ter SFR Jugoslavije niso bili »enaki« – še zdaleč ne. Ne pred zakonom (če je v nepravem stanju takšna trditev sploh relevantna), ne v možnostih. Družinska pripadnost, politična neoporečnost in neformalne povezave so določale kariere in druge možnosti še v mnogo večji meri in na bistveno bolj neposreden način kot danes. Nadalje je bila tudi razlika med mestom in podeželjem – ter posameznimi regijami – drastična ter jasno vidna. Stanovanj ni bilo za vse, temveč za tiste, ki so bili do njih po »statusu« upravičeni ali pa do se do njih drugače »prigreblji«. Služb tudi ni bilo za vse ali vsaj ne za vsakogar. Je pa res, da brezposelnost uradno ni obstajala, kar je pomenilo da je oseba brez zaposlitve lahko pristala še v mnogo hujši stiski kot danes.

Če ob goraj naštetem pomislimo še na politični red in razmere v SFRJ, za katere verjamem, da mi jih ni potrebno podrobneje opisovati, ni težko uvideti, da je pri nostalgiji po socializmu na delu zelo selektivno spominjanje. Spomin – individualni kot tudi kolektivni – se pač običajno osredotoča na pozitivne trenutke, lastnosti in vidike ter potlačuje vse tisto, kar je »moteče«. Tako je povsem normalno in legitimno, da se ljudje z določeno mero nostalgije spominjajo svojega otroštva ter mladih let in to ne glede na čas in kraj, kjer so jih preživljali. Še bolj je takšen nostalgičen odnos razumljiv pri ljudeh, ki so mladost preživljali v relativnem miru in blaginji. Tudi povezava mladostnih spominov ter skupinskega spomina na močne države ter voditelje ni nič neobičajnega. Josip Broz Tito in socialistična Jugoslavija nista v tem oziru res nič izjemnega. Spomnimo se le na Avstro-Ogrsko in cesarja Franca Jožefa, katerih se je marsikateri izmed naših pradedov z nostalgijo spominjal. Kar pa dela pojav »jugonostalgije« drugačen od spominjanja na srečno mladost je njegov močan ideološko-politični naboj in posledična agresivnost ter izključujočnost.

Eno je namreč gojiti subjektivne spomine na *lastna* doživetja, ki jih nihče nikomur ne more vzeti, in se pri tem zavedati, da gre za subjektivne spomine. Nekaj povsem drugega pa ogorčeno in užaljeno vpiti o »ukradeni zgodovini« vsakokrat, ko nekdo opozori na kako morda ne najbolj svetlo plat nekdanjega političnega sistema. Izvori, oblike, predvsem pa vseobsegajočnost slovenske nostalgije po socializmu v njeni skupinski različici so tisto, kar jo ločijo od za vsako generacijo in posameznika običajnega spominjanja mladosti, ter jo mestoma tudi delajo patološko.

Še najbolj površen opazovalec slovenske družbene stvarnosti bi težko spregledal dejstvo, da »nostalgija po socializmu« nikakor ni le »hec«. Mnogi znaki kažejo na to, da dobršen del slovenske javnosti goji močno nekritična čustva do nekdanjega režima. Spomnimo se le spora okoli Titove ceste v Ljubljani, nešteti anket o odnosu do Tita in SFRJ, skupinskih valjenj kamnov po pobočju Sabotina in drugod, kot tudi izjav nekaterih vidnih javnih osebnosti. Spregledati ne gre niti vidne prisotnosti titoistične ikonografije v popularni kulturi, v izdelkih glasbenih skupin ter nenazadnje po zidovih slovenskih mest. Pri tem ne gre za kako avtentično provokativno uporniško drzo, temveč prej za konformistični mainstream, čigar podmene so dobičkonosnost (za prodajalce te »nostalgije«), kolektivizem in mestoma tudi agresivna drža do »ne-naših«.

Če se sedaj povrnemo še k »obujeni« praksi praznovanja 25. maja, velja podati nekaj dodatnih opomb. Za razliko od »balkan žurov« v 90. letih tu ne gre za alternativne oblike druženja s poudarjeno kritično noto nasproti prevladujočemu stanju duha, predsodkom ter kulturni zamejenosti v času »poosamosvojitvene evforije«. Ne glede na morebitno samorazumevanje častilcev lika in dela tovariša Tita kot nekakšnih »upornikov«, praznovanja dneva mladosti nikakor nimajo funkcije razbijanja zakoreninjenih predsodkov in kalupov, temveč, nasprotno, služijo zaklinjanju k še kako zakoreninjenim mitom. Mitom, ki – kot kaže – v slovenskem občestvu žal nikdar niso bili resnično preseženi. Enako kot slovenska politika tudi razmeroma velik del slovenske družbe do sedaj ni uspel izraziti jasne odpovedi izročilom komunističnega projekta in to tako v njegovi »revolucionarni« kot »režimski« razsežnosti. Ob umanjkanju jasne in enoznačne obsodbe revolucionarnega terorja med drugo svetovno vojno in po njej ter na tem terorju utemeljenega represivnega režima Slovenija ni zmogla preiti skozi fazo katarze, po kateri bi na ta del zgodovine bilo moč pričeti gledati z resnične

neobremenjene distance in bi praznovanja dneva mladosti morda lahko celo resnično imela naravo »heca«.

Preseči pozabo

Preko vsega, kar je bilo povedano do tu, je moč priti vsaj do delnega odgovora na vprašanje po vzrokih za odsotnost 29. oktobra v slovenskem javnem spominu. Moment zgodovinske pozabe, ki je na delu v tem primeru, je dvojen. Na eni strani se kaže v nepoučenosti, lahko bi dejali celo »amneziji«, glede zgodovine pred letom 1941, na drugi pa v osrediščenosti na čas po tem letu, ki je obenem zaznamovana z visoko stopnjo selektivnosti spominjanja. Kar se tiče vzrokov za obe obliki pozabe, ne bi želel dajati dokončnih dogovorov, nedvomno pa jih gre iskati v 45 let trajajočem totalitarizmu, ki na duhovni ravni ni bil tako mehek, kot se morda zdi. Slutiti je, da je, ne glede na občutno manjšo mero represije v svojem zrelem in poznem obdobju, jugoslovanski totalitarni projekt bil pravzaprav uspešnejši od ostalih vzhodnoevropskih. Uspelo mu je namreč poškodovati, popačiti, v določenih ozirih celo uničiti zgodovinski spomin. Vse to pa kaže tudi, da se v duhovnem smislu leta 1991 ni izvršil prelom s komunizmom, temveč prej z Jugoslavijo. Iz tega razloga je govorjenje o »jugonostalgiji« v primeru »titofilije« še tolikanj bolj neumestno. Morebiti pa bo Slovenija nekoč preko »odkritja« 29. oktobra poleg izgubljenega spomina našla tudi svoj »dan odraslosti«.

Pozaba, o kateri je spregovoril ta prispevek, je namreč ena izmed poglavitnih okoliščin, ki omogočajo stalno prikrajanje zgodovine in njeno izrabo za potrebe dnevne politike. To pogosto rada počneta oba glavna politična »bloka« in s tem perpetuirata ter stopnjujeta ideološko razdeljenost naroda. »Levo« in »desno« politično pozicioniranje je pri tem, oropano vsake prave vsebine, zvedeno na pozitiven oziroma negativen odnos do NOB in deloma tudi prejšnjega režima. Le vztrajna zamegljenost pomembnih vidikov narodne zgodovine daje politikom možnost, da brez večjih pomislekov izjavijo denimo, da je bila rdeča zvezda »simbol okupatorske armade«, da so bili protikomunisti »narodni izdajalci«, ali pa da je TIGR-ovo »projugoslovanstvo« z vidika domoljubja moč razumeti kot nekaj problematičnega. K temu, da bo preteklost resnično postala preteklost, lahko tako odločilno pripomore le iskreno, vztrajno in sproščeno soočanje z njo. Samo prek preseganja pozabe bo pretirana obremenjenost z zgodovino, ki tako nevarno zastruplja politično in obče duhovno ozračje v današnji Sloveniji, morda kdaj odpravljena. ●